

Länsstyrelsernas arkiv: landskontoren

1620-talet–1957

Arkivbildare

Med början 1618 ålades fogdarna att redovisa sin uppbörd och sina räkenskaper hos ståthållarna i stället för som tidigare direkt till Kungl. Maj:t i Stockholm. Landskontoren har sitt ursprung i de bokhållartjänster som för detta ändamål inrättades hos ståthållarna, fr.o.m. 1635 hos landshövdingarna, i länen.

Dessa bokhållare, även benämnda landsskrivare, var direkt underställda landshövdingen och hade inga egna befogenheter. Tillsammans med landshövdingen skulle de ansvara för uppbördsväsendet, d.v.s. införseln till kronan av skatter och avgifter, samt för kronans egendom. Termen "landskontor" började användas i slutet av 1600-talet, då man delade upp länsstyrelsens arbetsuppgifter på ett landskontor lett av bokhållaren och ett landskansli lett av en sekreterare. Någon tydlig arbetsfördelning dem emellan fanns dock inte. Under 1700-talet ersattes beteckningen bokhållare av landskamrerare och 1752 skedde en klar uppdelning av ansvaret mellan kontor och kansli. Kontorets uppgifter koncentrerades på kamerala och militära göromål (utom mönstring och värvning av trupper).

Under 1800- och 1900-talen ökade antalet ärenden som skulle skötas av landskontoret kraftigt. Förutom att man fick ta över en hel del arbetsuppgifter från landskansliet fick man även nya ansvarsområden inom t.ex. det sociala välfärdsområdet. Landskontorets främsta arbetsuppgift fortsatte dock att vara uppbördsverksamheten. En underordnad del av landskontoret var från 1680-talet t.o.m. 1909 lanträneriet, som hade till uppgift att ta emot och utbetala kronans inkomster.

Landskontoren upphörde som arkivbildare i och med utgången av 1957, då kontoren delades upp i mindre enheter kallade sektioner. Landskontorens flerhundraåriga verksamhet har alstrat ett omfångsrikt och varierat material. Huvuddelen av materialet omfattar landskontorens verksamhetsperiod 1635–1957, men i enstaka serier ingår äldre material från länsstyrelsernas föregångare ståthållardömena.

Innehåll

Vid Riksarkivet i Uppsala förvaras handlingar från fem landskontorsarkiv: Kopparberg (Dalarna), Södermanland, Uppsala, Västmanland och Örebro.

En av bokhållaren/landskamrerarens viktigaste arbetsuppgifter var att årligen framställa den s.k. landsboken i vilken länets räkenskaper redovisades. Denna skulle sedan i ett exemplar med tillhörande verifikationer skickas till Kammarkollegium i Stockholm. (De till Kammarkollegium insända exemplaren förvaras på Riksarkivet i Stockholm.)

Landsböckerna började föras redan under 1620-talet. De finns med enstaka avbrott t.o.m. 1917 och kan förutom räkenskaper även innehålla mantals- och taxeringslängder. De sistnämnda handlingstyperna utgör även egna serier i de flesta landskontorsarkiv. I landskontorsarkivens huvudavdelning E (ränskaper), där landsböckerna med verifikationer ingår, börjar de flesta serierna redan under 1600-talet. Efter 1917 upphör huvudavdelningen E och landskontorets räkenskaper redovisas istället under EE. Där ingår bl.a. inkomsttaxeringshandlingar.

Även i landskontorets militära material återfinns personregistrerande längder, t.ex. roteringslängder. Ansvar för kronans egendom i länet återspeglas bl.a. i inventarieförteckningar och kontrakt från kungsgårdar och boställen av olika slag. Denna typ av handlingar upphör dock i slutet av 1800-talet i de flesta landskontorsarkiv.

Landskontorets nyare åligganden inom välfärdsområdet avspeglar sig i bland annat serier rörande sjuk- och fattigvård. Där finns handlingar rörande t.ex. barnuppfostringshjälp från Serafimerordensgillet och statsmedel till sjukvårdsinrättningar i länet. Andra bidrag som landskontoret handlagt har bl.a. varit utflyttningshjälp efter laga skifte samt olika typer av odlingslån.

Landskontorets militära förvaltningsuppgifter har givit upphov till en relativt stor mängd handlingar. I de flesta landskontorsarkiv har dessa delats upp på de regementen och övriga förband som verkade i området, men det finns även allmänna serier såsom handlingar rörande rustning, rotering och båtsmanshåll, vilka kan innehålla handlingar om flera olika förband.

Förutom nämnda material finns det en mängd protokoll, brevkoncept och inkomna skrivelser som behandlar landskontorens olika verksamhetsområden. De handlingar som lantränteriet alstrade under sin verksamhetsperiod har förtecknats för sig under F (ränteriets räkenskaper). Handlingar som inte direkt kan hänföras till landskontorets verksamhet, t.ex. enskilda tjänstemäns privata handlingar, har förtecknats för sig i serien H (Övriga handlingar).

Sökhjälpmedel

Förteckningarna för landskontorsarkiven från Kopparbergs, Uppsala och Örebro län, samt Västmanlands län 1635–1890, finns digitalt i Nationella arkivdatabasen NAD <https://sok.riksarkivet.se/nad>. Västmanlands läns landskontor efter 1890 finns än så länge, liksom hela Södermanlands läns landskontor, endast förtecknat i pappersform. Pappersförteckningarna finns tillgängliga i Riksarkivet i Uppsalas forskarexpedition.

För vägledning till enskilda serier hänvisas till förteckningens anmärkningskolumn i början av respektive serie. Även i arkiven ingående diaries och brevregister utgör goda sökvägar.

Lästips

Björn Asker, *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635–1735* (2004).

Olof Sörndal, *Den svenska länsstyrelsen. Uppkomst, organisation och allmänna maktställning* (1937).

Karl Åmark, *Sveriges statsfinanser 1719–1809*, del I–III (1961).

Text av Sara Tedebrand

Skapad 1997-08-26

Uppdaterad av Linda Oja 2018-11-27

Uppdaterad 2025-06-27